

**«ՆՈՐ ԹԱՆԳԱՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ» ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ
ԴՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀՀ ԹԱՆԳԱՐԱՆԱՅԻՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ**

Դավիթ Պողոսյան

Մանկավարժական գիտությունների թեկնածու
Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան
ՀՀ, Երևան, Տիգրան Մեծի 17
Էլ. հասցե՝ poghosyand@yahoo.com
Հոդվածը ներկայացվել է 27.03.2019, գրախոսվել է 20.02.2020, ընդունվել է
տպագրության 30.04.2020

Ներածություն

Պատմամշակութային ժառանգությունն այսօր հաճախ է վերածվում այն հենման կետի, որը հավաստի հիմք է շրջակա միջավայրին հարմարվելու և արդի իրողություններին ներդաշնակելու, ստեղծարարական գաղափարները բացահայտելու համար: Ընդ որում, այն դիտարկվում է որպես համընդգրկուն միջավայր, կայուն զարգացման ռեսուրս:

Այդուհանդերձ, պատմամշակութային ժառանգության պահպանման և սերունդներին ավանդելու առաքելությունն իրականացնելիս «թանգարան» սոցիալ-մշակութային իրողության հանդեպ ևս ձևավորվում են փոխակերպման պահանջմունքներ և կառուցվածքային փոփոխությունների անհրաժեշտություն: Խորվաթ թանգարանագետ Կ. Բատինայի կարծիքով՝ արդի թանգարանը վերածվում է սոցիալական վերափոխման մեխանիզմի, որի կարիքն ունի հետարդյունաբերական, սպառողական հասարակությունը՝ ելնելով ինքնության և հավաքական հիշողության պահպանման նկատառումներից¹: Իսկ արդյոք այդ պահանջմունքները մի՞շտ են համընկնում XIX դարում կայացած, «գիտության և արվեստի տաճար» համարվող թանգարանների գործնական ոլորտի կարիքներին: Հավաքածուների միջոցով մշակութային ժառանգության «հատվածային և արհեստական» մոդելավորված թանգարանային տարածքները, որոնք հաճախ շարունակում են ծառայել որոշակի գիտակարգի հետազոտական կարիքներին, կարո՞ղ են վերափոխվել և վերափոխիչ նշանակություն ունենալ շրջակա համայնքի կյանքում:

«Թանգարանային հեղաշրջումներ» խորագրով գիտական հոդվածների ժողովածուի խմբագիրները նախաբանում ընդգծում են, որ թանգարանները մշտապես փոփոխվում են: Հաճախ այդ փոփոխությունները

¹ Batina 2009, 274:

փոքրածավալ են, քան համընդգրկուն, սակայն յուրաքանչյուրը հանգեցնում է հաստատության աստիճանական, նաև հիմնարար վերափոխման²: Արևմտյան հայտնի թանգարանային տեսաբաններից է. Հուպեր Գրինհիլը հակված է թանգարանների զարգացումը դիտարկել Միշել Ֆուկոյի երեք «էպիստեմների» կամ իմացական համակարգերի շրջանակներում, որոնք հեղինակն առաջարկել էր բանտերի, հիվանդանոցների և զորանոցների համար³: Մասնավորապես, թանգարանների վերափոխումները է. Հուպեր-Գրինհիլը դիտարկում է «էպիստեմների» (episteme) կամ «պարադիգմների» (paradigm) բեկումնային փուլերով: Այսպես, «Վերածննդի էպիստեմը» իր հետ բերում է «աշխարհի մոդելը» ներկայացնող հումանիստական հավաքածուները, «Դասականը»՝ ռացիոնալիստական մոտեցմամբ թանգարանային մասնագիտացումները, հավաքածուների դասակարգումը և կարգաբերումը սիստեմատիկ զարգացման «զծային» կամ «կատալոգային» տարբերակներով, «Մոդեռն էպիստեմը», հանձին XIX դ. սկզբին հանրության առջև բացված Լուվրի՝ արդի լուսավորական թանգարանային հարացույցը⁴:

Թանգարանային վերափոխումների հարցում թեև մասնագետները միակարծիք չեն, այնուհանդերձ, գրեթե բոլորը դրանց հետևում տեսնում են հասարակության հատուկ վերաբերմունքի, պահանջմունքների դրսևորումը: Այսօր էլ թանգարանը միանշանակ մեկ կառուցվածքային մեկնաբանություն չունի: Լեյսթերի համալսարանի պրոֆեսոր Զ. Մերիսթայնը «Ինչ է թանգարանը» խորագրի ներքո առանձնացնում է հաճախ քննարկվող հիմնական կառուցվածքային մեկնաբանությունները. դրանք են՝ «թանգարանը՝ սրբավայր (shrine)», «թանգարանը՝ շուկայի օրենքներով գործող արդյունաբերություն (market-driven industry)», «թանգարանը՝ գաղութացնող տարածք (colonizing space)» և «հետթանգարան (postmuseum)»⁵:

Այս համատեքստում խոսել թանգարանագիտության՝ որպես արդեն ձևավորված, ինքնուրույն գիտակարգի մասին, թերևս տեղին չէ: Այն դեպքում, երբ մի շարք մասնագետներ (Ի. Նեուստուայնի, Վ. Բերնս) ընդհանրապես հերքել են թանգարանագիտությունը՝ որպես ուրույն տեսություն⁶: Խնդիրն այն է, որ տարբեր երկրներում թանգարանների ստեղծման և զարգացման տարբերությունները թանգարանային մշակույթի հանդեպ տարբեր վերաբերմունքի ձևավորման հիմնապատճառներ են, նույնիսկ «թանգարանագիտություն» եզրը, որը շրջանառության մեջ է դրվել դեռևս

² Knell, MacLeod, Watson 2007, XX.

³ Hooper-Greenhill 1992, 12.

⁴ Hooper-Greenhill 1992, 12-18.

⁵ Marstine 2006, 9-21.

⁶ Каулен 2005, 19.

1883 թվականից, երկրից երկիր տարբեր ընկալումներ ունի: Այնուհանդերձ, այսօր հետաքրքրությունն աճում է թանգարանագիտության հանդեպ, թեև այն, որպես գիտություն, գրեթե միշտ հետ է մնում գործնական ոլորտից: Նշված երևույթը պայմանավորված է դեռևս նախորդ դարի երկրորդ կեսին թանգարանների համար *բեկումնային* իրադրությամբ:

Մասնավորապես, ամբողջ աշխարհում 1960-70-ական թթ. ծավալվեց *թանգարանային բումի* կամ *թանգարանային պայթյունի* շրջանը⁷ այցելուների աննախադեպ աճով, թանգարանների քանակի ավելացմամբ, նոր տիպի թանգարանների առաջացմամբ և այլն⁸: Մասնավորապես, հետպատերազմյան շրջանում ծավալված ժողովրդավարական շարժումները, արժեհամակարգերի սրընթաց փոփոխությունը, մշակութային երկխոսությունների ակտիվացումը, հաղորդակցության միջոցների զարգացումը, գլոբալիզացիոն գործընթացների ծավալումն ու կայուն զարգացման գաղափարների տարածումն ու ներդրումը հանգեցրին թանգարանի՝ հասարակական դերի ու նշանակության ակտիվ քննարկման, մղեցին որոնելու նոր տիպի թանգարանային համակարգեր, որոնք առավել արդյունավետությամբ կօգնեն մարդուն իր առօրյա կյանքի ընթացքում: Այդպիսով հասարակությունը նոր *թանգարանային պահանջմունք* առաջադրեց. այն է՝ թանգարանների վերափոխումը՝ որպես ակտիվ զարգացման մեխանիզմի, կամ ինչպես Ս. Ի. Սոտնիկովան է նշում՝ «թանգարանի մեծածավալ սոցիալիզացման ճանապարհների փնտրտուքի»⁹:

Նոր թանգարանագիտությունը՝ որպես թանգարանի վերափոխման հիմք

«Թանգարանագիտությունը գիտություն է, թե՛ պարզապես պրակտիկ թանգարանային գործունեություն» (Museology-science or just practical museum work?) խորագիրը 1980-ական թթ. հայտնվեց ԻԿՕՖՕՄԻ¹⁰ (ԻԿՕՄ-ի Թանգարանագիտության միջազգային խորհուրդ /International Committee for Museology /ICOFOM/) իրատարակած առաջին պարբերական նյութերի վրա¹¹: Այսօր արդեն բազմաթիվ երկրներում խնդիրը հօգուտ գիտության է լուծվում, թեև գրեթե բոլոր մասնագիտական տեղեկատու նյութերում խոս-

⁷ Столяров 2004, 71.

⁸ Մեծ Բրիտանիայում 1971-1987 թթ. հիմնվել է մոտ 800, 1988-1989 թթ. ընթացքում միայն Գերմանիայում՝ 189 նոր թանգարան: Batina 2009, 268.

⁹ Сотникова 2004, 125.

¹⁰ ԻԿՕՄ-ի (Թանգարանների միջազգային խորհրդի-International Council of Museums /ICOM/) միջազգային կոմիտեներից մեկը՝ ստեղծված 1977 թ., Մոսկվայում և Լենինգրադում ընթացող վերջինիս գլխավոր կոնֆերանսի ընթացքում: Ste'u Scheiner 2000, 2.

¹¹ Sofka 1980, 3.

վում է այն մասին, որ թանգարանագիտությունը ձևավորվող գիտություն է¹²: ԻԿՕՖՕՄ-ի պատրաստած «Թանգարանագիտության հիմնարար հասկացությունները» խորագրով աշխատանքում նշվում է, որ 1950 թ. ի վեր լայնորեն կիրառվող «թանգարանագիտություն» եզրն ունի արդի հինգ իմաստ¹³: «Նոր թանգարանագիտությունը» (ֆրանսերեն՝ la nouvelle muséologie, անգլերեն՝ new museology) դրանցից մեկն է, որի ուշադրության առանցքում են դասական, հավաքածուների վրա կենտրոնացած թանգարաններից անցումը նոր տիպի թանգարանների՝ էկոթանգարաններին, համայնքային թանգարաններին և բոլոր նրանց, որոնց միջոցով նպատակ է հետապնդվում ժառանգությունը գործադրել ի նպաստ տեղային զարգացման¹⁴:

Թանգարանագետ-տեսաբանների մեծ մասը երկար ժամանակ փնտրում է բոլոր թանգարանների պահանջմունքները բավարարող գիտական մոտեցումներ, և ԻԿՕՖՕՄ-ի նշված աշխատանքում էլ նույն միտումը կա, սակայն արդյո՞ք դա հնարավոր է թանգարանների դինամիկ զարգացման և վերափոխումների պայմաններում:

Այդպիսով, 1960-ական թթ. սկսած, տարբեր երկրներում թանգարանային առաջադեմ մասնագետները՝ դժգոհ թանգարանների բարեփոխման անհաջող փորձերից, սկսեցին փնտրել թանգարանային գործունեության մեթոդների, բովանդակության և կառուցվածքի հիմնարար վերափոխման ուղիներ: Փնտրտուքի նպատակն էր օգնել թանգարաններին լիարժեք իրացնելու իրենց սոցիալական գործառույթները՝ ոչ թե հաճախումների բարձրացմամբ, այլ մարդկանց առօրյայի վրա որոշակի ազդեցությամբ: Այս գործընթացների շնորհիվ սկսեցին փորձարկվել նոր թանգարանային մոդելներ. նման երեք զուգահեռներ ի հայտ եկան տարբեր երկրներում՝ դրացիական /neighborhood/ թանգարանը՝ ԱՄՆ-ում, ինտեգրվող /integral/ թանգարանը՝ Լատինական Ամերիկայի երկրներում, էկոթանգարանը՝ /ecomuseums/ Ֆրանսիայում, Կանադայում¹⁵: Այս նոր թանգարանների գործունեությունը հիմք էր 1970-80-ական թթ. «նոր թանգարանագիտության» սկզբունքների նախանշման և տարբեր երկրներից մասնագետների համախմբման համար: Հատկապես ցածր կենսամակարդակով բնակավայրերի զարգացումը դարձավ նոր տիպի թանգարանների հիմնական առաքելությունը: Վերոնշյալ թանգարանային փորձնական բոլոր մոդելներն էլ ի սկզբանե իրենց գործունեության կենտրոնը զուտ հավաքածուներից տեղափոխեցին մարդը, նրա առօրյա կյանքի վրա ազդելու, նրան օգնելու

¹² Гуральник 2001, 386. Каулен и др. 2009, 55.

¹³ Desvallées, Mairesse 2010, 54.

¹⁴ Desvallées, Mairesse 2010, 55.

¹⁵ Hauenschild 1998.

խնդիրը: Առաջինը Սմիթսոնյան թանգարանների համակարգում 1967 թ. Վաշինգտոնի սևամորթներով բնակեցված արվարձանում ստեղծված «Անակոստիա» թանգարանն էր՝ որպես տվյալ թաղամասի թանգարան: Այս թանգարանը վերածվեց իր շրջակա համայնքում կրթական մակարդակի բարձրացման, անգրագիտության վերացման, սեփական ապրելակերպի արժևորմանը նպաստող բաց հանրային հարթակի¹⁶:

1972 թ. Սանտյագո դե Չիլիում ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի նախաձեռնությամբ տեղի ունեցած «Թանգարանի դերն արդի Լատինական Ամերիկայում» խորագրով կլոր սեղանն առաջին քայլերից էր մշակելու նոր թանգարանագիտության հիմքերը: Մասնավորապես, սեմինարի ընթացքում զարգացված «ինտեգրվող թանգարանի» հայեցակարգը ենթադրում էր Լատինական Ամերիկայի գյուղական, քաղաքային միջավայրերում առկա հիմնախնդիրների լուծման գործընթացներին համայնքների ինտեգրումը՝ դրանք հասկանալու և այլընտրանքային լուծումներ առաջադրելու եղանակով¹⁷: 11-օրյա գիտագործնական քննարկումների ընթացքում մշակվեցին և ընդունվեցին բանաձևեր, որոնց համաձայն պետք է լատինաամերիկյան թանգարանը փոխվեր, վերածվեր համայնքներում առկա տարբեր հիմնախնդիրների լուծման ինտեգրացիոն մեխանիզմի: Բանաձևերից մեկում նշվում էր, որ «աշխարհում, մասնավորապես թերզարգացած տարածքներում ընթացող սոցիալ-տնտեսական, մշակութային փոփոխությունները համարվում են թանգարանագիտության հիմնախնդիրները»¹⁸:

Էկոթանգարան

Սակայն միջավայրային թանգարանների առավել հաջողված հայեցակարգը, որը հիմնաքարային դարձավ «նոր թանգարանագիտության» համար, «Էկոթանգարանի» գաղափարն էր, որը մշակվեց ու ներդրվեց Ֆրանսիայում 1960-70-ական թթ.: 1971 թ. Հյուսիս Կարինի ստեղծած հասկացության տեսական հիմքերը զարգացրեց Ժորժ Անրի Ռիվիեռը՝ իր հայտնի «Էկոթանգարանի հեղափոխիչ սահմանմամբ»: Ըստ այդմ՝ «**Էկոթանգարանը՝ որպես գործիք, մտահղացվում, ձևավորվում և գործում է տեղաբնակների ու պետական կառավարման մարմինների հետ համատեղ:** Այն **հայելի է**, որի մեջ տեղաբնակներն իրենց են տեսնում, բացահայտում իրենց իսկ կերպարը, որն արտահայտվում է սեփական բնակավայրի բացատրության փնտրտուքով՝ անկախ ժամանակից և սերունդների շարունակականությունից: **Էկոթանգարանը մարդու և բնության ներդաշնակության արտացոլումն է:** Էկոթանգարանն իր ժամանակի արտա-

¹⁶ Kinard 1985, 157-158.

¹⁷ Basic principals of the integral museum 1973, 198.

¹⁸ Resolutions adopted by the round table of Santiago (Chile) 1973, 198.

հայտնությունն է, քանի որ առաջարկում է պատմության լայն մեկնաբանություն: **Էկոթանգարանը տարածության մեկնաբանություն է**. յուրահատուկ մի տարածության, որտեղ կարելի է հանգրվանել կամ զբոսնել: **Էկոթանգարանը լաբորատորիա է**, քանի որ համագործակցությամբ նպաստում է որոշակի բնակավայրի՝ բնակչության, շրջակա միջավայրի անցյալի ու ներկայի ուսումնասիրմանը և այս ոլորտում մասնագետների պատրաստմանը: **Էկոթանգարանը կոնսերվացիոն կենտրոն է**, քանի որ օգնում է պահպանել և արժևորել տեղի բնական և մշակութային ժառանգությունը: **Էկոթանգարանը դպրոց է**, քանի որ ներգրավում է տեղաբնակներին հետազոտական և պահպանման գործունեության մեջ: Հեղինակը նշում էր, որ «**մշակութային բազմազանությունն անսպառ է, ուստի էկոթանգարանները չեն ինքնամփոփվում, այլ ակտիվորեն փոխազդեցության մեջ են շրջակա միջավայրի հետ**»¹⁹: Հ. Վարինը դեռ 1976 թ. իր հոդվածներից մեկում նշում է, որ «այս թանգարանային գաղափարի (էկոթանգարանի) հիմքում ընկած են ոչ թե առարկաները, այլ մարդիկ»²⁰: Ի տարբերություն դասական թանգարանային հաստատությունների, որոնց գործունեության հիմքում գիտականորեն համակարգված հավաքածուներն են, հատուկ շենքային, ցուցադրական տարածքները, էկոթանգարանի դեպքում դրանք պարտադիր չէին: Էկոթանգարանի հավաքածուներ կարող են դառնալ նույնիսկ առօրյա իրերը, որոնք կիրառական նշանակություն ունեն, իսկ պահպանման ամբողջ միջավայրը համարվում է թանգարանային տարածք: Ըստ այդմ՝ «նոր թանգարանագիտության» ուսումնասիրման առարկան կախված է որոշակի տարածքի, համայնքի առանձնահատկություններից: Ավելի հակիրճ կարելի է ասել, որ «նոր թանգարանագիտության» ուսումնասիրությունները ծավալվում են ոչ միայն թանգարանային հավաքածուների, այլև բնական և մշակութային ժառանգության հիմքով՝ համայնքի ինքնությունը պահպանելու, զարգացման հեռանկարներ որոնելու խնդրից ելնելով ²¹: Էկոթանգարանն իր գործնական արտահայտությունն ստացավ 1960-70-ական թթ. Ֆրանսիայում, *ռեզիոնալ զարգացման* ծրագրերի շրջանակում: Հատկապես ազդեցիկ էր 1974 թ. բացված Լե-Կրեզո շրջանի Մարդու և արդյունաբերության թանգարանը²²: Սույն հայեցակարգը լայն տարածում ստացավ Կանադայում 1980-ական թթ. և եվրոպական երկրներում, վերջին տասնամյակներում լայն կիրառություն ունի նաև արևելաստիական երկրներում: Մասնավորապես, հետաքրքրական է չինական փորձառությունը, որտեղ առաջին էկոթանգա-

¹⁹ Rivière 1985, 182-183.

²⁰ Varine 1976, 127.

²¹ Պողոսյան 2010, 16:

²² Хадсон 2001, 143-146.

րանը հիմնվեց 1995 թ. չինանորվեգական համագործակցության շնորհիվ²³: Տասը տարի անց ստեծվեց արդեն չինական էկոթանգարանների ցանց, որոնց գործունեության հիման վրա 2005 թ. կազմակերպված միջազգային ֆորումի շրջանակներում հրապարակվեցին այն հիմնական սկզբունքները, որոնք հայտնի են «Լիուզիի սկզբունքներ» անվանումով: Այս փաստաթղթում կարևորվում են տեղական բնակչության իրավունքները ժառանգության առնչությամբ, մշակութային ժառանգության գիտելիքների ու ունակությունների զարգացումը, ժառանգության պահպանության գերակայությունը զբոսաշրջության հետ հակադրության դեպքում, երկարաժամկետ պլանավորումը, այցելուների հատուկ վարքը էկոթանգարանի տարածքում ու հարգանքը տեղական յուրօրինակությունների հանդեպ, առկա սոցիալական իրավիճակի և յուրահատուկ մշակույթի հիմնարար նշանակությունը, բարեկեցության մակարդակի բարձրացումը՝ ոչ ի հաշիվ ավանդական արժեքների կորստի: Մասնավորապես, 8-րդ սկզբունքը նախանշում է, որ «չկա էկոթանգարանների Աստվածաշունչ, դրանք տարբեր կլինեն՝ համաձայն մշակութային յուրօրինակությունների և սոցիալական այն իրավիճակի, որի մեջ առկա են»²⁴:

Էկոթանգարանները և նմանատիպ համայնքային թանգարանները կարող են հանդես գալ տարբեր անուններով, նույնիսկ դրանց հստակ սահմանումները չկան: Իտալացի մասնագետներ Մ. Մագին և Վ. Ֆալետին փորձել են որոշակիորեն համակարգել առկա ընդհանրական մոտեցումները, որոնք հաճախ կառուցվում են դասական համարվող թանգարանների հետ դրանց տարբերությունների ընդգծման միջոցով: Այսպես, Հ. Վարինի ձևակերպած *ավանդական և նոր թանգարանների* տարբերություններն են. հավաքածուից անցումը ժառանգությանը, կառույցից՝ տարածությանը, լսարանից՝ բնակչությանը: Պ. Բոյլանն ավելի է ընդլայնում այս տարբերությունների ցանկը՝ ըստ հետևյալ չափանիշների. *ընդգրկումը՝* շենքից տարածության, *մեկնաբանությունը՝* հավաքածուից ամբողջական ժառանգության, *կազմակերպման առավելությունները՝* գիտակարգայինից միջգիտակարգայինի, *հիմնական լսարանը՝* այցելուից համայնքին, *վերահսկողության քաղաքականությունը՝* թանգարանի ղեկավար մարմիններից համայնքային ղեկավար մարմիններին: Պ. Դավիսը տալիս է հետևյալ բնորոշիչները. *թանգարանային փորձքների ընդլայնում, շրջանակված վայր, համագործակցություն, տեղաբնակների ակտիվ ներգրավվածություն, «in situ», ամբողջական և միջգիտակարգային մեկնաբանություն*²⁵ և այլն:

²³ Su 2005, 5-8.

²⁴ Su 2005, 6-7.

²⁵ Maggi, Falletti 2000, 11.

«Նոր թանգարանագիտական» շարժումը

Այդպիսով, 1980-ական թթ. տարաբնույթ թանգարանային հայեցակարգերը ծնունդ տվեցին «նոր թանգարանագիտական շարժման»: Ըստ շարժման ակտիվ մասնակից, հայտնի կանադացի թանգարանագետ Պիեռ Մեյրանդի՝ «նոր թանգարանագիտությունը» պարզապես մշտական նորարարությունների խրախուսման նախաձեռնություն չէր, այլ մոբիլիզացնում էր թանգարանագիտության նպատակների հիմնարար ձևափոխության ջատագովներին և հանդես գալիս ի պաշտպանություն թանգարանագետների մտածողության ու գործելաոճի խորքային փոփոխությունների»²⁶: 1984 թ. Քվեբեկում արդեն կազմակերպվեց առաջին միջազգային աշխատաժողովը, որն ուներ «Էկոթանգարանները և նոր թանգարանագիտությունը» խորագիրը, և որի ընթացքում ձևակերպվեց «նոր թանգարանագիտական շարժման» հռչակագիրը: Քվեբեկյան հռչակագրում հիմնականում հետևյալ խնդիրներն էին դրվում. Սանտյագոյի բանաձևերի հետևողական իրականացումը և թանգարանագիտության վերափոխումը՝ ի նպաստ դրա միջոցով սոցիալ-տնտեսական հիմնախնդիրների լուծման, նոր տիպի թանգարանների՝ էկոթանգարանների, համայնքային թանգարանների համախմբման և կատարելագործման, դրանց փորձառության շարունակման: Հռչակագրում նշվում էր, որ միջազգային թանգարանային հանրությունը հրավիրվում է ճանաչելու այս շարժումը, հաստատելու և ընդունելու բոլոր ակտիվ թանգարանագիտական եղանակները՝ իրենց թանգարանային տիպերով²⁷: Քվեբեկի հռչակագրին նախորդել էր (1984) Օաքսթեփեքի (Մեքսիկա) հռչակագիրը, որով ընդունվել էր «տարածք-ժառանգություն-համայնք» համամիասնությունը, իսկ արդեն Կարակասի հռչակագրում (1992) այն տեսակետն էր պնդվում, որ թանգարանը պետք է սոցիալական կազմակերպչի պարտականություններ կրի՝ արտացոլելով համայնքի հետաքրքրությունները²⁸:

Նոր թանգարանագիտական շարժումը վերաձվեց ավանդական թանգարանային գործի քննադատման և նոր տիպի փորձարարական թանգարանի պաշտպանության միջազգային հարթակի: Այնուհանդերձ, «նոր թանգարանագիտություն» եզրը 1989 թ. Պետեր Վերգոն այլ կերպ մեկնաբանեց: Նա ընդգծում էր, որ «ավանդական թանգարանագիտությունն» առավելապես նվիրված էր իր մեթոդներին, քան նպատակներին ու սոցիալական նշանակությանը և նախկինում հազվադեպ էր դիտարկվել որպես տեսական, հումանիտար գիտակարգ²⁹: Պ. Վերգոյի քննադատական մո-

²⁶ Mayrand 1985, 200.

²⁷ Declaration of Quebec 1985, 201.

²⁸ Giménez-Cassina 2010, 26.

²⁹ Vergo 1989, 3.

տեցումն այսօր լայն տարածում ունի անգլախոս երկրներում: Ուստի մասնագիտական շրջանակներում ընդունված է տարանջատել «լատինական և անգլոսաքսոնական նոր թանգարանագիտություններ», որոնք թեև նույնը չեն, սակայն երկուսն էլ թանգարաններն ակտիվ դեմոկրատացման շրջանին կողմնորոշելու փորձեր են³⁰: Պ. Վերգոյի տեսությունն առավելապես ուղղված է *թանգարանի սոցիալականացմանը* և դրա նոր տեսական հիմքերի մշակմանը, այնինչ ռոմանո-լատինականը տարված է ժառանգության միջոցով տարածքների զարգացման գաղափարով³¹: Եթե առաջին դեպքում թանգարանը հաճախ իր կառուցվածքով նույնն է մնում, ապա մյուս դեպքում վերածվում է նոր թանգարանային մոդելի: Վերջինս, 2007 թ. սկսած, զարգացման նոր ուղիով է ընթանում՝ հաշվի առնելով վերջին տասնամյակում տեղի ունեցող գլոբալ սոցիալական փոփոխությունները: Մասնավորապես, Նոր թանգարանագիտության միջազգային շարժման 2007 թ. Լիսաբոնի 12-րդ աշխատաժողովի ընթացքում վերափոխվելու խնդիր առաջադրվեց՝ հաշվի առնելով հասարակական փոփոխությունները, *կայուն զարգացման* հիմնախնդիրները և թանգարանային համապատասխան փորձառությունը: Էկոթանգարանների գիտակ, Նյուքասլ համալսարանի պրոֆեսոր Պիտեր Դավիսն արդի էկոթանգարանները համարում է «համայնքի ուժերով կազմակերպվող թանգարան կամ ժառանգության նախագիծ (heritage project), որը *կայուն զարգացման* նպատակ է հետապնդում»³²:

«Նոր թանգարանագիտության» արդիականությունը Հայաստանում

Հայ մասնագիտական շրջանակներին թեև «նոր թանգարանագիտության» սկզբունքները անհայտ չէին, այնուհանդերձ, դրանք տարածում չստացան: Հարցը թերևս նրանում էր, որ մեզանում մշակութային ժառանգությունը միայն վերջին տարիներին է սկսվել զբոսաշրջության զարգացման համատեքստում դիտարկվել՝ որպես սոցիալ-տնտեսական զարգացման ռեսուրս³³: Թեև *կայուն զարգացմանն* ուղղված ծրագրերում մշակութային ժառանգությունն այդքան էլ նման գործառույթ չունի: Տարբեր պետական ռազմավարական փաստաթղթերում շեշտադրվում են հատկապես մշակութային կյանքին բնակչության մասնակցության պայմանների, մշակութային արժեքների և ծառայությունների մատչելիության ապահովումը, բնակչության տարբեր շերտերի շրջանում ժառանգության վերաբերյալ իրազեկության բարձրացումը, մշակութային արժեքների ստեղծման գործընթացում հասարակության լայն շերտերի ներգրավվածությունը, մշակու-

³⁰ Assunção dos Santos 2010, 7.

³¹ Heijnen 2010, 14.

³² Davis 2007, 199.

³³ Տե՛ս Հրոսաշրջության զարգացման հայեցակարգ, 2:

թային բրենդի արմատավորումը, մրցունակ և գրավիչ տարածքների ձևավորումը և այլ կարևոր հիմնախնդիրների լուծումը: Այնուհանդերձ, մշակութային ժառանգության հենքի վրա նոր զարգացման մեխանիզմների մշակումը և փորձարկումը շարունակում են դանդաղել: Այս առումով կայուն զարգացման մոտեցումների դրսևորումն առավել ակնհայտ էր արտահայտված «Կիևյան նախաձեռնության տարածաշրջանային մշակութային ժառանգության վերականգնումը պատմական քաղաքներում, պիլոտային երկրորդ ծրագրի» շրջանակներում, որի առաջին փուլն իրականացվեց 2009-2011 թթ.³⁴:

«Նոր թանգարանագիտության» մոտեցումների ներդրման համար հենակետային կարող ենք համարել հատկապես *մշակութային լանդշաֆտ* և *մշակութային տարածք* հասկացությունները: Վերջինները կարող են հիմք դառնալ մշակութային ժառանգության համալիր և միջավայրային պահպանման ավանդական եղանակների վերափոխմանը կամ կատարելագործմանը: Նման համադրման ուղիներից էր նաև 2008 թ. էկոթանգարանների և արգելոց-թանգարանների համադրման շնորհիվ ձևակերպված «համայնքային արգելոց-թանգարանի» հայեցակարգը³⁵: Այն ենթադրում էր ոչ թե պետության կողմից ժառանգության պահպանման և հանրայնացման միջոցառումներ, որքան բնակչության մեջ այն արժևորելու, շրջակա միջավայրի հանդեպ հատուկ վերաբերմունք ձևավորելու, տարածքի ինքնությունն ընդգծելու մեխանիզմ: Սույն մոդելն ընկած էր դեռ 2010 թ. մշակված «Հին Խնձորեսկ» պատմամշակութային արգելոց-թանգարանի հիմնադրման առաջարկ-նախագծի հիմնադրույթներում, առաջարկվել էր նաև Գյումրի քաղաքում առկա հարուստ պատմամշակութային ժառանգության արժևորման ու արդիականացման գործընթացներում ներդնելու նպատակով³⁶:

Եզրակացություններ

Այսպիսով, հսկված ենք նոր թանգարանագիտության դրույթները տեղայնացնելու ՀՀ պատմամշակութային ժառանգության պահպանման և կառավարման մեխանիզմներում: Որպես նախապայման՝ առանձնացնում ենք առկա պատմամշակութային հարուստ ժառանգությունը՝ իր նյութական և ոչ նյութական դրսևորումներով: Ցավոք, պետության ջանքերը բավարար չեն համայնքներում մշակութային կյանքի, զբոսաշրջության զարգացման ուղղությամբ, ինչպես նաև առաջացել է թանգարանացման վերաբերյալ հնացած կարծրատիպերի փոփոխության անհրաժեշտություն:

³⁴ Kyiv Initiative.

³⁵ Պողոսյան 2008, 180-185: Պողոսյան 2010, 19-21:

³⁶ Պողոսյան 2011, 119-121: Պողոսյան 2013, 360-367:

Գրականություն

- Զբոսաշրջության զարգացման հայեցակարգ, էջ 2, 15, ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության ցանցակայք, <http://www.mineconomy.am/uploads/conceptpaper.pdf>:
- Պողոսյան Դ.Ա. 2010, Թանգարանային հաղորդակցության միջավայրի զարգացման հեռանկարը. Համայնքային արգելոց-թանգարան, «Թանգարան» գիտատեսական և մեթոդական ամենամյա հանդես, Երևան, «Ամարաս», էջ 15-21:
- Պողոսյան Դ.Ա. 2008, Թանգարանը մշակութային հաղորդակցության միջավայր, Երևան, հեղինակային հրատ., 216 էջ:
- Պողոսյան Դ.Ա. 2011, Հին Խնձորեսկի թանգարանցման հարցի շուրջ, «Հուշարձան» տարեգիրք, հ. «Է», Երևան, «Հուշարձան», էջ 119-121:
- Պողոսյան Դ.Ա. 2013, «Նոր թանգարանագիտության» մոտեցումները որպես «Կումայրի» պատմաճարտարապետական արգելոց-թանգարանի վերագործարկման նախադրյալ, «Պատմամշակութային ժառանգություն և արդիականություն» միջազգային գիտաժողովի զեկուցումների դրույթներ, Գյումրի, հոկտեմբերի 4-6, էջ 360-367:
- Гуральник Ю.У. 2001, Музееведение, Российская музейная Энциклопедия, Москва, т. 1, Прогресс, «РИПОЛ КЛАССИК», с. 386-387.
- Гнедовский М.Б. 1998, Коммуникационный подход в изучении теории и истории музейного дела. Теория музейной коммуникации как методологическая база развития музейного дела. Музей и коммуникация. Концепция развития Самарского областного историко-краеведческого музея им. П.В. Алабина. Москва-Самара. Веб сайт Лаборатория музейного проектирования, РИК, <http://www.future.museum.ru/lmp/projects/samara/site/concept/2.htm>.
- Каулен Е.М. 2005, Музееведение как научная дисциплина. Основы музееведения, отв. ред. Э.А. Шулеева, Москва, Едиториал УРСС, с. 13-20.
- Каулен М.Е. и др. 2009, Музееведение. Словарь актуальных музейных терминов. Музей, Москва, № 5, с. 47-68.
- Столяров Б.А. 2004, Музейная педагогика. История, теория, практика, Москва, «Высшая школа», 216 с.
- Сотникова С.И. 2004, Музеология, Москва, «Дрофа», 190 с.
- Хадсон К. 2001, Влиятельные музеи. Новосибирск, Сибирский хронограф, 194 с.
- Assunção dos Santos P. 2010, Introduction: To understand New Museology in the 21st Century, Sociomuseology Vol. III. To understand New Museology in the 21st Century, Universidade Lusófona de Humanidades e Tecnologias, № 37, Lisbon, p. 5-11.
- Batina K. 2009, Cultural Studies and its Contribution to Understanding the Phenomena of Rapid Museum Growth, Ethnological Researches, Vol. 1, № 14, Zagreb, p. 267-279.

- Basic Principles of the Integral Museum 1973, Museum. The Role of museums in today's Latin America, Vol XXV, n° 3, UNESCO, Paris, p. 198.
- Davis P. 2007, Ecomuseums and sustainability in Italy, Japan and China. Concept adaptation through implementation, Museum revolutions. How museums change and are changed, ed. by S. J. Knell, S. MacLeod, S. Watson, Taylor & Francis e-Library, Routledge, New York, p. 198-214.
- Declaration of Quebec: Basic principles for a new museology 1985, Museum. Images of the ecomuseum, No 148 (Vol XXXVII, n° 4), UNESCO, Paris, p. 201.
- Desvallées A., Mairesse F. 2010, Museology (Museum Studies), Key Concepts of Museology, ICOM/ICOFOM, Armand Colin, Paris, 84 p.
- Giménez-Cassina E. 2010, Who am I? An identity crisis. Identity in the new museologies and the role of the museum professional, Sociomuseology Vol. III. To understand New Museology in the 21st Century, Universidade Lusófona de Humanidades e Tecnologias, N° 37, Lisbon, p. 25-41.
- Hauenschild A. 1998, Introduction, Claims and Reality of the New Museology: Case studies in Canada, the United States and Mexico. Website of the Smithsonian Center for Education and Museum Studies: https://www.si.edu/object/siris_bib_21.
- Heijnen W. 2010, The new professional: Underdog or Expert? New Museology in the 21th century, Sociomuseology Vol. III. To understand New Museology in the 21st Century, Universidade Lusófona de Humanidades e Tecnologias, N° 37, Lisbon, p. 13-24.
- Hooper-Greenhill E. 1992, Museums and the Shaping of Knowledge. Routledge, London and New York, 244 p.
- Kinard J. R. 1985, The Neighbourhood Museum as a Catalyst for Social Change, Museum. Images of the ecomuseum, No 148 (Vol XXXVII, n° 4), UNESCO, Paris, p. 217-223.
- Kyiv Initiative: Pilot Project on the Rehabilitation of Cultural Heritage in Historic Towns, official web site of Council of Europe, Culture, Heritage and Diversity, http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/cooperation/Kyiv/urbanrehab_en.asp.
- Knell S. J., MacLeod S., Watson Sh. 2007, Introduction, Museum revolutions. How museums change and are changed, Taylor & Francis e-Library, First published by Routledge, New York, p. XIX-XXVI.
- Maggi M., Falletti V. 2000, Ecomuseums in Europe. What they are and what they can be, Working paper n. 137, Istituto Ricerche Economico-Sociali del Piemonte, Torino, 102 p.
- Marstine J. 2006, Introduction, New Museum Theory and Practice. An Introduction, Edited by J. Marstine. First published 2006 by Blackwell Publishing, Malden, Oxford, p. 9-21.
- Mayrand P. 1985, The New Museology proclaimed, Museum. Images of the ecomuseum, No 148 (Vol XXXVII, n° 4), UNESCO, Paris, p. 200-201.

- Resolutions adopted by the round table of Santiago(Chile) 1973, Museum. The Role of museums in today's Latin America, Vol XXV, n° 3, UNESCO, Paris, p. 198-200.
- Rivière G.H. 1985, The ecomuseum-an evolutive definition, Museum. Images of the ecomuseum, No 148 (Vol XXXVII, n° 4), UNESCO, Paris, p. 182-183.
- Scheiner T. 2000, The Many Faces of ICOFOM, International Committee for Museology, ISS (ICOFOM Study Series), Belgium, Groneningh, p. 2.
- Sofka V. 1980, Editorial: Museology-science or Just Practical Museum Work? MuWoP (Museological Working Papers), ICOM, Stockholm, ICOM International Committee for Museology, N° 1, p. 3.
- Su D. 2006, Chinese ecomuseums: the path of development, Communication and exploration, materials of International Ecomuseum Forum in Guiyang, June 1-6, 2005, Chinese Societe of Museum, Beijing, p. 5-8.
- Varine H. 1976, Le musée moderne: conditions et problèmes d'une rénovation (The modern museum: conditions and problems of renewal), Museum, N° 128 (3), UNESCO, Paris, p. 127-140.
- Vergo P. 1989, Introduction, The New Museology, ed. by Peter Vergo, Reaktion Books Ltd, London, 238 p.

**«ՆՈՐ ԹԱՆԳԱՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ» ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ
ԴՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ԹԱՆԳԱՐԱՆԱՅԻՆ
ՈԼՈՐՏՈՒՄ**

Դավիթ Պողոսյան

XX դարի երկրորդ կեսը համայնքների կյանքում թանգարանների դերի ակտիվացման ժամանակահատված էր: Այս հասարակական հիշողության ինստիտուտի հանդեպ նոր հանրային պահանջմունքներին ընդառաջ գնալու ձգտումները մղեցին նոր ուղիների որոնման: Նման իրավիճակում ծնունդ առան նոր տիպի թանգարաններ, որոնք ընդունված էր ընդհանրական անվանել «համայնքային թանգարաններ», որոնց կազմակերպման և գործունեության մեջ համայնքի անդամների ներգրավվածությունը հիմնական նախապայման էր: Նման թանգարանների տարբեր դրսևորումները (էկոթանգարան, դրացիական թանգարան, ինտեգրվող թանգարան և այլն) հիմք դարձան տարբեր միջազգային գիտական հարթակներում խոսելու «նոր թանգարանագիտության» կամ «նոր թանգարանագիտական շարժման» մասին: Վերջինս իր հետազոտական առանցքը հավաքածուներից կամ դասական թանգարանի ինստիտուցիոնալ կառուցվածքից տեղափոխեց այն դինամիկ եղանակների վրա, որոնք օգնում են համայնքներին պահպանել, մեկնաբանել և կառավարել իրենց ժառանգությունը կայուն զարգացման նպատակով:

ՀՀ վերջին տարիների մշակութային և զբոսաշրջային քաղաքականությունը պատմամշակութային ժառանգության պահպանման և օգտագործման առումով խթան է մասնագետների համար արդյունավետ մեխանիզմներ որոնելու, որոնք թույլ կտան ընդառաջ գնալ թանգարանների արդիականացման հանրային նոր պահանջմունքներին:

Բանալի բառեր՝ պատմամշակութային ժառանգություն, թանգարան, թանգարանագիտություն, նոր թանգարանագիտություն, համայնքային թանգարան, էկոթանգարան, ինտեգրվող թանգարան:

АКТУАЛЬНОСТЬ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ПОЛОЖЕНИЙ «НОВОЙ МУЗЕОЛОГИИ» В МУЗЕЙНОЙ СФЕРЕ РА

Давид Погосян

Вторая половина XX века характеризовалась возрастанием роли музеев в различных процессах социально-экономической, социокультурной жизни общин. Новые социальные требования к этим общественным институтам памяти вызвали необходимость поиска эффективных способов их удовлетворения. В результате возник новый тип музеев, которые называются «музеями общин». Активное вовлечение членов сообщества в организацию и деятельность таких музеев стало необходимым условием. Продуктивная деятельность подобного типа музеев (экомузей, интегральный музей и т.д.) послужила основой для формирования «новой музеологии». Это международное движение изменило вектор своих исследований в направлении от коллекций или институциональной структуры классического музея к разработке динамичных способов, с помощью которых общины сохраняют, интерпретируют и управляют своим наследием для последовательного развития.

Приоритеты последних лет в политике развития культуры и туризма в плане защиты и эффективного использования исторического и культурного наследия в Республике Армения служат для специалистов мотивацией в поиске эффективных механизмов, соответствующих новым общественным требованиям модернизации музеев.

Ключевые слова – историко-культурное наследие, музей, музеология, новая музеология, музей общин, экомузей, интегральный музей.

**THE RELEVANCE OF CONCEPTUAL BASICS OF THE «NEW MUSEOLOGY»
IN THE MUSEUM WORK-FIELD OF ARMENIA**

David Poghosyan

Second half of the 20th century was the time for the growing role of the museums in different processes of social-economical, social-cultural life of the communities. New social requirements to this public institutions forced to find effective ways to respond them. This situation was the reason to give birth to a new kind of museums which are generally called "community museums". The active involvement of the community members into organization and activity of such kind of museums became the essential condition. The community museums transformed into the communication systems operating on the base of "complete bioenvironments". Productive activity of this type of different museum manifestations (ecomuseum, neighborhood museum, integral museum, etc.) made a background for a series of international scientific platforms to speak about emergence of "new museology". This international movement conveyed the center of its investigation from collections or the institutional structure of classical museum to development of dynamic ways in which communities preserve, interpret and manage their heritage for sustainable development.

Recent years superiorities in cultural and tourism development political field in the sense of protection and effective utilization of historical and cultural heritage in the Republic of Armenia motivates the professionals to search for effective mechanisms to meet new public requirements of museums modernization. The approaches of new museology are considered as an effective one and an approximate pattern of such mechanism, mentioned in the present article as the "community museum-reserve" designed in the result of the combination of the principles of ecomuseum and the experience of Armenian cultural museum-reserves.

Key words – Historical-cultural heritage, Museum, Museology, New Museology, Community Museum, Ecomuseum, Integral Museum.